

Галайбіда О. В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

СИНОНІМІЧНА ЗАМІНА В УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ КАЗОК Р. КІПЛІНГА

Дитяча література є частиною літературної полісистеми і культурного життя суспільства. Переклад дитячої літератури займає чільне місце у перекладознавчих студіях з огляду на складність та відповідальність його здійснення. Текст існує в культурі, у відповідності з якою автор тексту і перекладач оформлює зміст висловлювання, що відповідає прийнятним лінгвокультурним вимогам. Особливістю українського слововживання є активне послуговування синонімами, які урізноманітнюють зображальні можливості слова, збагачують та конкретизують мовлення. Уміле користування синонімами – невід'ємна прикмета доброго стилю, а для перекладача творів дітей ще й спосіб познайомити маленьких читачів із багатством рідної мови. У статті висвітлено комунікативно-прагматичний та стилістичний потенціал синонімічних кореляцій в українськомовних перекладах казок Р. Кіплінга. Виявлено, що перекладачі часто послуговуються трансформацією конкретизації і актуалізують питому українські відповідники та оцінні семи, посилюють емоційно-експресивне забарвлення лексичних одиниць. В українських перекладах спостерігаємо переосмислення вихідних сем і адаптацію їх до норм української лінгвокультури, що, безумовно, знайомить читачів з особливостями вербалізації реалій українською мовою, сприяє розвитку їхнього вокабуляру.

Ключові слова: синоніми, контекстуальна заміна, переклад, комунікативно-прагматичний, стилістичний, трансформація конкретизації.

Постановка проблеми. Художній переклад як діалог мов і культур має неабияке значення в ознайомленні читачів з іншомовними художніми творами, новими реаліями, семіотичним простором, традиціями і звичаями інших народів. Переклад творів для дітей є особливим видом перекладу, оскільки, не просто відтворює зміст оригіналу мовою перекладу, але й виконує розвивальну, пізнавальну та освітню функції. З одного боку, є засобом «інкультурації дитини, входження її в сучасний розмаїтий полікультурний світ» [2, с. 47], інтегрує її до лінгвокультурного простору інших країн. З іншого, знайомить її з багатством рідної мови. Перекладаючи художні твори для дітей, необхідно відтворити естетичну цінність та індивідуальну своєрідність оригіналу, а також узяти до уваги лексичне багатство цільової мови, що уможливить не тільки здійснити емоційно-експресивний вплив на маленького читача, але розвинути його уяву та познайомити з розмаїтим складом мови перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблем вивчення особливостей перекладу дитячої літератури зверталися Н.Я. Дзюбишина-Мельник, Н.В. Мосьпан, М. Ніколаєва, Н.Д. Олійник, Л.І. Скуратовська, З. Шевіт.

Перекладачі дитячої літератури, зазначає З.Шевіт, мають більше свободи порівняно з пере-

кладачами творів для дорослих, зважаючи на периферійний характер дитячої літератури у літературній полісистемі [12, с. 112]. Вони можуть маніпулювати текстом різними способами, змінюючи, збільшуючи або скорочуючи його, видаляючи чи додаючи до нього. Тим не менш, усі ці стратегії перекладу дозволені лише за умов дотримання перекладачем наступних двох принципів, на яких базується переклад дитячих творів: 1) коригування тексту, щоб він був відповідав потребам і був корисним для дитини, виконував освітню функцію; 2) коригування сюжету, характерів і мови відповідно до усталених у суспільстві уявлень про здатність і вміння дитини розуміти прочитане [12, с. 113].

Важливість адекватного сприйняття перекладу іншомовними реципієнтами постулюється в багатьох критичних оцінюваннях якості перекладеного тексту. Так, М. Ніколаєва, зокрема зазначає: «Значно більшою мірою, ніж у літературі для дорослих, переклад дитячої літератури потребує не звичайної передачі смислу, а, в першу чергу, необхідності викликати в читачів перекладу ті ж самі почуття, думки і особливо асоціації, які виникають у читачів оригіналу» [6, с. 30].

Досліджуючи українськомовні переклади збірки казок видатного англійського письмен-

ника Радьярда Кіплінга “Just so stories”, І. Олійник зазначає, що «переклади літератури для дітей мають ще одну свою специфіку: вони більшою мірою пов'язані з культурним та літературним тлом вихідного середовища, аніж переклади для дорослих» [7, с. 3]. Багатство синонімів – одна з питомих ознак української мови, яку уміло використовують перекладачі казок Р.Кіплінга з метою зберегти казковість художнього зображення, актуалізувати перформативність казкової оповіді, чарівність стилю та оригінальність сюжету.

Міжмовні кореляції в синонімічних рядах формуються на основі ознак, властивих лексичній системі, яка характеризується складністю і гнучкістю, що притаманні суб'єктивній сфері семантики [1, с. 20]. Текст існує в культурі, і саме лінгвокультурні норми дають ті орієнтири, які впливають на мовне оформлення змісту висловлювання.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – проаналізувати семантично-стилістичні риси міжмовних контекстуальних синонімів в українськомовних перекладах казок Р. Кіплінга, здійснених В. Панченко та Л. Солонько, визначити їхню роль у досягненні адекватності перекладу та збагаченні мовлення дитини.

Зважаючи на домінування у сучасному мовознавстві функціонального напрямку дослідження мовних явищ, ми опиралися у своїй розвідці на метод лінгвістичного спостереження, описовий метод, метод контекстуально-зіставного аналізу.

Виклад матеріалу. Переклад вважають адекватним, якщо присутність інтерпретатора є непомітною, коли перекладач виступає анонімним передавачем естетичної та ідейно-художньої цінності першотвору. Однак досягнути цього важко, або й неможливо, оскільки постать перекладача, його розуміння, погляди не можуть не позначитися на перекладі, і передусім це засвідчено у лексичних відповідниках, якими послуговується перекладач.

Слушною є думка Р. Зорівчак, що «кілька перекладів одного й того ж першоджерела – явище завжди бажане, тому що на відміну від оригіналу, завжди єдиного і неповторного, кожний переклад тільки приблизно відтворює образно-смыслову систему оригіналу» [3, с. 23].

Перекладаючи твори для дітей Р.Кіплінга українською мовою, В. Панченко та Л. Солонько орієнтувалися на жанр казки, і тому їхні переклади відповідають «казковим» орієнтирам зі збереженням ініціальних та фінальних формул, з урахуванням можливості розвивати уяву та мовлення маленького читача.

Своєрідність вербалізації картини світу у кожній мові різна. В українськомовних перекладах казок Р. Кіплінга спостерігаємо актуалізацію вторинних, похідних, образних значень слів, які увиразнюють художнє мовлення, розширюють творчі межі слововживання, посилюють експресивність художньої оповіді та збільшують емоційно-експресивний вплив на читача. Саме до засобу контекстуальної синонімії, передавання відтінків значення слова, послуговування його розмовним варіантом, перенесення центру ваги з логічної інформації на емоційно-експресивну неодноразово удавалися у перекладах Кіплінгових казок В. Панченко і Л. Солонько.

Перекладач є носієм національної культури та мови, і безумовно, у перекладах він послуговується рідномовним багатством з метою еквівалентного відтворення тексту оригіналу загалом та досягнення адекватного впливу на читача зокрема. На вибір перекладацького відповідника впливають, безперечно, «перекладацька семіосфера та особливості тезауруса перекладача – мовносеміотичні фактори» [5, с. 101].

З урахуванням особливостей української мови, а саме, її більшого експресивно-естетичного потенціалу, порівняно з англійською мовою, а також з метою увиразнення поетичного мовлення, яке має безумовний вплив на читацьку аудиторію, Л. Солонько і В. Панченко у перекладах казок Р. Кіплінга актуалізують вторинне, переносне значення лексичних одиниць оригіналу, часто використовують питоми українські відповідники, фразеологічні звороти, синонімічні лексичним одиницям тексту оригіналу. Таким чином вони знайомлять дітей із лексичним багатством української мови і формують їхнє образне мислення, мовлення і світосприйняття, при цьому часто вдаючись до трансформації контекстуальної синонімічної заміни, здебільшого, трансформації конкретизації. Конкретизація виправдана ще й жанром казок Р. Кіплінга, які написані у формі пригод головних героїв, а як зазначає З. Шавіт, «пригодницька повість тяжіє до конкретизації» [12, с. 118].

Вирішальним чинником щодо доцільності здійснення лексичної трансформації конкретизації може виступати контекст. Наприклад, для відтворення дієслова із загальним значенням «to say» (укр. казати) у казці «How the Camel got his hump» В. Панченко вживає оцінне дієслово «ревіти», а Л. Солонько – «гиркати», які є контекстуальними синонімами до українського відповідника загальної семантики «говорити» і мають більше семантичне навантаження:

So he ate sticks and thorns and tamarisks and milkweed and prickles, most 'scruciating idle; and when anybody spoke to him he said 'Humph!' [11, с. 7];

Отак жив він, їв листки та шпичаки, молочай та колючки – й ледарював собі досхочу. Тільки-но хто заговорить до нього, він лиш **ревне**: «Гир-р!» [8, с. 97];

Отож він жував собі там різні цурпалки та гілочки, молочай, полин та колючки, і все – ліново-ліново. А коли хто озивався до нього, він лише **гир-кав** – «Грррб!» [9, с. 98].

Гра слів у даному контексті пов'язана з вигуком «Humph!», що в англійській мові вживається для позначення невдоволення, і водночас нагадує лексему «hump» – «горб». При дослівному перекладі українською мовою «гм» не відповідає фонематично лексемі «горб», тому перекладачі для створення такої фонеморфологічної асоціації, як в оригіналі, відтворюють цю гру і обирають близькі за звучанням до слова «горб» відповідники «Гир-р!» й «Грррб!». Особливої уваги заслуговує варіант Л. Солонька, тому що він не тільки влучно передає той звук, який продукує верблюд (ономатопея), але й у поєднанні з вигуком створює алітерацію («**гиркати**» – «**грррб**»), яка посилює звукове сприйняття казки.

Розглянемо ще один приклад: *The Djinn sat down, with his chin in his hand, and began to think a Great Magic, while the Camel looked at his own reflection in the pool of water* [11, с. 8];

Джінн сів і, втопивши бороду в жменю, почав **придумувати** Велику Чаклунську Примову, поки Верблюд **витріщався** на власне віддзеркалення в калюжі води [9, с. 100].

Порівнюючи ці переклади, варто зазначити, що Л. Солонько вжив розмовні українські слова «витріщатися» та «придумувати», які мають не тільки інформаційне, але й образне навантаження.

Певним чином і В. Панченко зумів зберегти типові для повсякденного ужитку українського читача лексеми «вигадувати», «роздивлятися», які акцентують перформативність та манеру виконання тієї чи тієї дії:

Тоді Джин сів, підпер рукою підборіддя – і взявся **вигадувати** Велике Закляття. А Верблюд **роздивлявся** самого себе в калюжі [9, с. 100].

Тієї ж стратегії на одомашнення та послуговування синонімічним багатством української мови перекладачі дотримались і при перекладі уривку з казки «The Elephant's Child», вживши замість слова «spank» із загальним значенням «хлопати, плескати, ляскати» [10, с. 1368] – контекстуальні синоніми «брикати», «штурхати», які передають

конкретизовану дію та актуалізують стилістичні потенції слова:

He asked his tall aunt, the Ostrich, why her tailfeathers grew just so, and his tall aunt the Ostrich spanked him with her hard, hard claw [11, с. 18];

Питало воно, скажімо, в своїй циботі тітоньки Страусихи: чому на її хвості росте таке пір'я? І цибота тітка Страусиха **брикала** його за те своєю твердою-твердою лапою [8, с. 57];

Питало Слоненя свою довгоногу тітку Страусиху, чому в неї пера ростуть саме на хвості і довгонога тітка Страусиха **штурхала** його за це своєю твердою-твердою кігтистою ногою [9, с. 16-17].

У наступному контексті Л. Солонько для перекладу словосполучення «spank without stopping for a long time», яке передає інтенсивність дії, використовує лексико-семантичний відповідник, дещо трансформований фразеологічний зворот «дати доброго часу», який має марковану оцінну сему, увиразнює мовлення і є експресивно та емоційно забарвленим:

Then everybody said, 'Hush!' in a loud and fretful tone, and they spanked him immediately and directly, without stopping, for a long time [11, с. 19];

І всі в один голос грізно гукнули: – **Цить!** Й одразу ж усі разом **дали йому доброго часу** [9, с. 17].

У наступному контексті В. Панченко повертається до словникового значення слова «spank» – «ляскати», Л. Солонько вживає точніший відповідник, який передає швидкий удар хвоста гадюки – «шмагати»:

Then the Bi-Coloured-Python-Rock-Snake uncoiled himself very quickly from the rock, and spanked the Elephant's Child with his scale-some, flailsome tail [11, с. 20]; Тоді Плямистий-Кам'янистий-Удав-Пітон швидко сповз із каменя – й **ляснув** Слоненя своїм важким-преважким хвостом [8, с. 61]; Тоді Скелястий-Перістий-Удав-Пітон блискавично розкрутився зі скелі й **добряче-таки шмагонув** Слоненя своїм лускатим-кільчатим хвостом [9, с. 19].

Контекстуальні синоніми з конкретизованим значенням дають змогу дитині легко уявити усі події, охарактеризувати персонажів і водночас активізують нові лексичні одиниці. Так, наприклад, Л. Солонько передає форму прощання «to say good-bye very politely» висловом з повтором «**дуже й дуже ввічливо попрощатись**», щоб підкреслити, що маленьке Слоненя мало хороші манери. Вислів «to go on» («йти далі»), «trod on»

(«наступати на») Л. Солонько передає розмовними варіантами «чалапати» та «спіткнутися», які точніше відтворюють спосіб руху та характер героя (Слоненя було трохи незграбним, розсіяним та наївним):

So he said good-bye very politely to the Bi-Coloured-Python-Rock-Snake, and helped to coil him up on the rock again, and went on, a little warm, but not at all astonished, eating melons, and throwing the rind about, because he could not pick it up, till he trod on what he thought was a log of wood at the very edge of the great grey-green, greasy Limpopo River, all set about with fever-trees [11, с. 20].

Отож воно **дуже й дуже ввічливо попросилося** зі Скелястим-Перістим-Удавом-Пітоном, допомогло йому знову обкрутитися навколо скелі та й **почалапало** далі трохи сердите, але нітрішечки не здивоване, та все собі їло дині, гублячи по дорозі лушпайки, бо воно тоді ще не вміло їх підбирати. Отак воно йшло аж поки й **спіткнулося об щось**, що здалося йому просто колодою і те щось лежало при самісінькому березі величезної брудно-зеленої, мулко-грузької ріки Лімпопо, геть порослої деревами, які нищать лихоманку [9, с. 19].

В українських перекладах В. Панченка та Л. Солонька відтворено норми української лінгвокультури. Так, мати не просто «розказала» (*Mummy told you*), а «навчила», адже мати в українській традиції для дітей є наставницею та порадником:

'Are you sure of what your Mummy told you?' said Stickly-Prickly Hedgehog [11, с. 29]; – *А ти певен, що саме так навчала тебе мама? – запитує Колючка-Дряпучка-Їжак* [8, с. 74].

При перекладі епізоду казки «How the Whale got his throat» рибка не «сказала» («said» в оригіналі), а «порадила», тому що в українській лінгвокультурі наказовий спосіб не є частовживаним у розмові з дітьми. Старші здебільшого вчать, радять, а не наказують, таким чином, залишається простір для формування власних поглядів і думок:

'Tell him to come out,' said the 'Stute Fish [11, с. 5]; – *Накажи їй вилізти геть. – порадила Хитрунка Рибка* [9, с. 10].

Контекстуальні синоніми-міжмовні кореляти розвивають у дитини образне сприйняття дій-

сності. Так перекладачі пропонують не просто послухати ягуара, а уточнюють манеру оповіді: у перекладі В. Панченка він «бурмоче», у перекладі Л. Солонька «співає»: *Listen to Painted Jaguar* [11, с. 32]; *Послухай, що там бурмоче Мальований Ягуар!* [8, с. 80]; *Послухай, що співає Плямистий Ягуар!* [9, с. 90].

У наступному прикладі перекладач також замінює лексему ширшої семантики «to go» контекстуальним синонімом «подався», яке підходить за контекстом і має вужчу семантику (застосовує прийом конкретизації):

And he stepped out on the shingle, and went home to his mother, who had given him leave to trail his toes in the water and he married and lived happily ever afterward [11, с. 6]; *І ступив він на бережну рінь, і подався додому, до рідної мами, яка дозволяла йому бовтати у воді ногами. А згодом він одружився та й зажив щасливо* [9, с. 11].

У казці «How the Leopard got his spots» Л. Солонько використовує лексико-фразеологічні кореляції і застосовує лексичні заміни у перекладі англійської ідіоми *from head to heel*, уточнюючи, що у жирафи є ратиці, а не п'яти: *Giraffe is about seventeen feet high, of a 'sclusively fulvous golden-yellow from head to heel...* [11, с. 14]; *Жирафа на зріст ліктів сімнадцять і винятково золотисторудувата від голови до ратиць* [9, с. 33].

Висновки і пропозиції. Проведене нами спостереження засвідчило, що досить часто у тексті оригіналу казок Р.Кіплінга вжито стилістично нейтральні лексичні одиниці, а у перекладі здебільшого використано відповідники з оцінним та експресивним забарвленням, розмовні варіанти відповідних лексичних одиниць. Багатство синонімів української мови дає не тільки змогу відтворити зміст тексту оригіналу, але й передати ситуацію художньої дійсності повніше, експресивніше й емоційніше, водночас сприяючи мовному розвитку та пізнанню дитини. Міжмовні синонімічні відповідники, вжиті у перекладах казок Р.Кіплінга, увиразнюють художнє мовлення, дають змогу знайти потрібні для даної текстової ситуації семантичні асоціації, передають своєрідність вербалізації українськомовної картини світу та розвивають дитяче мовлення й уяву.

Список літератури:

1. Бублейник Л.В. Міжмовні співвідношення в лексичній синоніміці (на матеріалі східнослов'янських мов). *Мовознавство*. 2007. № 6. С. 20–25.
2. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Перекладна література як складова інкультурації дитини. *Всесвітня література в загальноосвітній школі*. 1998. № 1. С. 73–75.

3. Зоривчак Р.П. Лингвостилистические характеристики художественного текста и перевод (на материале перевода украинской прозы на английский язык) : диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Львов, 1987. 30 с.
4. Красавіна В.В. Текстуальна синонімія як зображально-виражальний засіб художнього мовлення (на прикладі прози Михайла Коцюбинського). *Література та культура Полісся*. № 96. Серія «Філологічні науки» № 13, Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С.181–193.
5. Мосьпан Н.В. Семіолінгвістичний аспект українських перекладів казок Р. Кіплінга : монографія. К. : «Освіта України», 2011. 279 с.
6. Николаева М. Культурный контекст и проблемы переводимости детской литературы (на примере шведско-русско-шведских переводов). *Детская литература*. 1992. № 4. С. 30–32.
7. Олійник І.Д. Україномовні переклади збірки Редьярда Кіплінга “just so stories”: рецепція, інтерпретація, оцінювання. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, 10.01.05 – порівняльне літературознавство. Тернопіль, 2009. 22 с.
8. Кіплінг, Джозеф Редьярд. Казки / [пер. з англ. В. Панченко]. К. : Махаон-Україна, 2006. 112 с.
9. Кіплінг Р. Як і чому? Казки / [пер. з англ. Л. Солонько]. К. : Веселка, 1971. 137 с.
10. English-Ukrainian Dictionary. Вінниця: Нова книга, 2006, 1700 с.
11. Kipling, Rudyard. Just so stories. NY: Penguin books, 1968. 160 p.
12. Zohar Sh. Poetics of Children’s Literature [Електронний ресурс]. The University of Georgia Press: Athens & London: 1986. URL: https://www.academia.edu/27057947/Poetics_of_Childrens_Literature

Halaibida O. V. SYNONYMOUS SUBSTITUTION IN UKRAINIAN LANGUAGE TRANSLATIONS OF FAIRYTALES BY R. KIPLING

Children’s literature is part of the literary polysystem and cultural life of society. Translation of children’s literature occupies a prominent place in translation studies due to its complexity and responsibility. The text exists in the culture, in accordance with which the author of the text and the translator formulate the content of the statement, which meets the accepted linguistic and cultural requirements. A peculiarity of Ukrainian word usage is the active use of synonyms, which diversify the figurative possibilities of the word, enrich and concretize speech. The skillful use of synonyms is an integral peculiarity of a good style, and for the translator of children’s literature, it is also a way to introduce young readers to the richness of their native language.

The article highlights the communicative-pragmatic and stylistic potential of synonymous correlations in Ukrainian translations of Rudyard Kipling’s fairy tales. It was observed that translators often use the transformation of concretization in order to convey the actions of the main characters more accurately, actualize the genuine Ukrainian words and evaluative semes, strengthen the emotional and expressive coloring of lexical units. In the Ukrainian translations, we observe the reinterpretation of the original semes and their adaptation to the norms of the Ukrainian linguistic culture, which, of course, introduces the child to the peculiarities of verbalizing realities and actions in the Ukrainian language, and contributes to the development of the child’s vocabulary.

Key words: *synonyms, contextual substitution, translation, communicative-pragmatic, stylistic, transformation of concretization.*